

УДК 330.111.4:001

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.212.54-63>**Федорова Н.Є.**

кандидат економічних наук

ННІ УДХТУ

Український державний університет науки і технологій

Fedorova Natalia

PhD in Economic Sc.

Ukrainian State University of Science and Technologies (USUST)

<https://orcid.org/0000-0003-1693-6260>

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

У статті здійснено теоретичне узагальнення сутності постіндустріальних трансформацій як особливого типу суспільних змін, що відбуваються в умовах домінування знаннево-інформаційних і технологічних факторів. Обґрунтовано, що ці трансформації мають системний характер і пов'язані зі зміною принципів організації суспільства, механізмів координації та форм взаємодії між його підсистемами. Виявлено відмінності постіндустріальних трансформацій від зростання, розвитку, структурних змін, адаптації, модернізації та інших видів суспільних змін. Доведено, що знання, інформація та технології виступають не лише ресурсами, а й самовідтворюваними чинниками постіндустріальних трансформацій. Визначено ключові прояви постіндустріальних трансформацій у різних сферах суспільної системи, що відображають перехід до нових моделей суспільної взаємодії. Показано, що такі зміни мають комплексний і взаємопов'язаний характер.

Ключові слова: суспільна система, суспільні трансформації, постіндустріалізм, постіндустріальні трансформації, знаннєві фактори постіндустріальних трансформацій суспільства.

SUBSTANTIVE CHARACTERISTICS OF POST-INDUSTRIAL SOCIETY TRANSFORMATIONS

The article provides a theoretical generalization of approaches to understanding societal change from the perspective of its systemic nature and the depth of its impact on the societal system. A classification of societal changes is proposed based on several criteria, in particular the direction of change, the nature and pace of its development, as well as the depth of transformations in the structure and functioning of the societal system, which makes it possible to clearly distinguish between growth, development, structural change, and transformation. It is substantiated that transformations represent the deepest level of change, associated with the restructuring of the fundamental principles of societal functioning, coordination mechanisms, and models of interaction between its elements.

Based on the generalization of scientific approaches, an authorial definition of societal transformations is formulated as big systemic changes that encompass key subsystems of society and are accompanied by a shift in its organizational logic, institutional mechanisms, and forms of socio-economic interaction.

The key manifestations of post-industrial transformations in different spheres of the societal system are identified. In the economic sphere, they are manifested in changes in the structure of production and employment, as well as in the increasing role of intangible factors and the knowledge-based economy. In the technological sphere, they are reflected in the acceleration of innovation processes and changes in the technological basis of activity. In the political and legal sphere, they manifest through the transformation of regulatory mechanisms and the transition to more flexible and network-based forms of societal coordination. In the social sphere, they are expressed in changes in employment structure, behavioral models, and social mobility. In the socio-cultural sphere, they involve transformations of values, norms, and modes of interaction. In the environmental sphere, they are reflected in the growing importance of sustainable development and the rethinking of the interaction between society and the environment. It is demonstrated that these manifestations are interconnected and form an integrated system of changes, within which transformations in one sphere generate shifts in others. This makes it possible to consider post-industrial transformations as an integrated process of systemic restructuring of society.

On this basis, a generalized definition of post-industrial transformations is formulated as big systemic changes in

ISSN друкованої версії: 2224-6282

ISSN електронної версії: 2224-6290

© Федорова Н.Є., 2026

society that occur in the phase of post-industrialism and are associated with a shift in the principles of its organization, within which knowledge and informational factors act as the key driving force and defining characteristic of a new stage of societal development.

Keywords: societal system, societal transformations, post-industrialism, post-industrial transformations, knowledge-based factors of post-industrial societal transformations.

JEL classification: O33, O38, O43, P48, C18.

Постановка проблеми. У сучасних умовах формування постіндустріалізму як нової фази суспільного поступу відбувається глибинна перебудова способів організації суспільної системи, що охоплює всі її ключові підсистеми та супроводжується зміною базових принципів її функціонування і взаємодії. Ключову роль у цьому процесі відіграють проривні технології, які докорінним чином змінюють усталені способи виробництва, бізнес-моделі і способи економічної взаємодії людей. При цьому вони модифікують не лише виробничі, а й соціальні, політичні, соціокультурні відносини у суспільстві, сприяючи формуванню нових ринків, форматів зайнятості, форм обміну та інститутів [1]. Ці процеси реалізуються через сукупність системних трансформацій, які виступають внутрішньою характеристикою постіндустріалізму та визначають логіку його розгортання.

Водночас у науковому дискурсі відсутнє чітке концептуальне розмежування різних типів суспільних змін, що призводить до змішування таких категорій, як зростання, розвиток, структурні зрушення, модернізація, трансформація тощо. У результаті трансформаційні процеси нерідко підмінюються менш глибокими формами змін, що знижує аналітичну визначеність відповідних досліджень [2]. Особливо це стосується категорії «постіндустріальні трансформації», яка використовується переважно описово та наразі не має усталеного теоретичного змісту. Її застосування часто обмежується фіксацією окремих змін у структурі економіки або технологічній сфері, без урахування системного характеру перебудови суспільства. За таких умов виникає необхідність уточнення сутності постіндустріальних трансформацій як специфічної форми суспільних змін епохи постіндустріалізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про відсутність усталеного підходу до трактування як загальної категорії суспільних трансформацій, так і її постіндустріального різновиду. Унаслідок цього термін часто використовується метафорично, підмінюючи радикальні суспільні зміни їх декларативним проголошенням.

Трансформація (від лат. *transformatio* – змінювати) у загальнонауковому значенні означає дію або процес перетворення; зміну форми, структури, вигляду або характеру об'єкта [3]; це істотна структурна переробка системи, яка шляхом зміни зв'язків і відносин перетворює організацію та функції вихідного формоутворення [4, с. 53]. У міждисциплінарних дослідженнях суспільна трансформація розглядається як глибинна перебудова соціально-економічних систем [5, 6], або як механізм забезпечення їх довгострокової стійкості [7], що підкреслює системний характер вказаного процесу, однак не формує його єдиної дефініції.

В економічних дослідженнях зазначена проблема, як правило, вирішується через звуження змісту постіндустріальних трансформацій до процесів структурних змін, пов'язаних із переходом до економіки знань, зростанням ролі сектору послуг, цифровізацією та автоматизацією виробництва [8–12]. Така інтерпретація дозволяє конкретизувати емпіричні прояви суспільних трансформацій, проте не відображає повною мірою їх системної природи. Зокрема, Ю. Шао та ін. визначають їх як процес індустріального оновлення та структурного зсуву, пов'язаного з розвитком нових секторів і підвищенням технологічного рівня національного виробництва [12]. Водночас, хоча автори оперують категорією трансформації, у змістовному плані дослідження описує процеси структурного зсуву та технологічної модернізації, що вказує на підміну трансформаційних змін еволюційними та модернізаційними процесами без їх чіткого аналітичного розмежування.

Класичні теорії постіндустріального суспільства [13–16] формують теоретичне підґрунтя для аналізу відповідних процесів, однак зосереджуються передусім на характеристиках постіндустріального суспільства, а не на системному визначенні постіндустріальних трансформацій як окремої аналітичної категорії. Таким чином, у науковій літературі простежується концептуальна невизначеність: з одного боку, визнається системний характер змін, що відбуваються в умовах постіндустріалізму, з іншого – відсутнє їх чітке теоретичне осмислення як трансформаційного процесу, відмінного від інших форм суспільної динаміки.

Отже, узагальнення сучасних наукових підходів свідчить, що, попри визнання системного характеру суспільних змін, пов'язаних із переходом до постіндустріалізму, у науковій літературі відсутнє цілісне теоретичне трактування постіндустріальних трансформацій як самостійної аналітичної категорії. Наявні дослідження або звужують їх зміст до структурних зрушень і технологічної модернізації, або використовують цей термін описово, без чіткого розмежування з іншими типами суспільних змін. У результаті залишається невирішеною наукова проблема чіткого теоретичного визначення сутності постіндустріальних трансформацій, їх відокремлення від суміжних категорій суспільної динаміки та виявлення їх системної природи як особливого типу змін.

Метою статті є уточнення сутності постіндустріальних трансформацій суспільства на основі системного розмежування різних типів суспільних змін, а також формування узагальненого визначення цієї категорії.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у статті застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Зокрема: метод

теоретичного узагальнення та систематизації використано для аналізу наукових підходів до трактування суспільних змін і виявлення їх змістових характеристик; метод класифікації застосовано для упорядкування різних типів суспільних змін за критеріями спрямованості, темпу, характеру та глибини впливу на суспільну систему, що дозволило сформувати їх ієрархічну структуру; метод порівняльного аналізу використано для розмежування категорій зростання, розвитку, структурних змін, модернізації та трансформації; системний підхід застосовано для обґрунтування цілісного характеру постіндустріальних трансформацій та виявлення взаємозв'язків між змінами у різних підсистемах суспільства; метод абстрагування та логічного узагальнення використано для формулювання авторського визначення категорії «постіндустріальні трансформації».

Виклад основних результатів дослідження. У науковій літературі різні прояви суспільної динаміки: кількісні та якісні, структурні та системні, поступові та переломні, нерідко описуються через близькі або навіть тотожні категорії, що ускладнює їх аналітичне розрізнення та призводить до змішування їх змістових характеристик. Усі вони можуть розглядатися як окремі режими прояву ширшої родової категорії – зміни, яка у філософії визначається як варіація властивостей об'єкта в часі, тобто перехід від одного стану до іншого [15]. П. Штомпка трактує суспільні зміни як різницю між станами однієї й тієї ж суспільної системи, що відбуваються в різні моменти часу [18, с. 4]. Отже, поняття зміни є узагальнювальною категорією, що охоплює різні форми суспільної динаміки та відображає сам факт переходу системи від одного стану до іншого.

Категорії, що описують альтернативні форми суспільних змін, сформувалися у межах різних наукових дисциплін: економічної теорії, соціології, політичної економії розвитку, теорії складних систем, і тому не утворюють єдиної узгодженої системи. Так, економічна теорія традиційно використовує категорії зростання, розвитку та структурних змін, які описують динаміку виробництва та структури економіки; у соціології суспільних змін поширеними є поняття еволюції, революції та прогресу; у модернізаційній теорії та в інституціональних дослідженнях широко використовуються категорії модернізації та переходу, які описують зміну інституційних моделей суспільства; у сучасних міждисциплінарних дослідженнях складних систем використовуються поняття трансформації, нелінійних зрушень і системних переходів.

Якщо здійснити упорядкування різних проявів суспільних змін, то, з нашого погляду, їх доцільно класифікувати за кількома взаємопов'язаними ознаками, серед яких ключовими є спрямованість змін, характер і темп їх перебігу, а також глибина перетворень у структурі та функціонуванні суспільної системи. При цьому важливо відзначити, що зазначені критерії не існують ізольовано, а накладаються один на один, формуючи багатовимірну типологію суспільної динаміки.

Так, перший критерій пов'язаний зі спрямованістю змін, тобто з їх оцінкою з точки зору суспільних цінностей. У цьому випадку використовуються категорії

прогресу та регресу, які відображають ціннісну інтерпретацію суспільного розвитку, а не його механізм або глибину. Прогрес означає рух до більш складних і досконаліх форм суспільної організації, тоді як регрес – втрату набутих якостей і спрощення системи [19, с. 524–525].

Другий критерій характеризує темп і спосіб перебігу змін і дозволяє розрізнити еволюційні та революційні процеси. Еволюція відображає поступову, накопичувальну динаміку змін, що розгортаються в межах певної траєкторії розвитку системи, тоді як революція означає переломний момент, коли накопичені зміни призводять до якісного стрибка і переходу системи до нового стану [19, с. 183]. Водночас ці категорії описують форму динаміки змін, але не визначають їх глибини, яка може бути різною як у еволюційних, так і у революційних процесах.

Третій критерій пов'язаний із характером змін у функціонуванні системи і дозволяє розмежувати кількісні та якісні зміни, що відображається у категоріях зростання та розвитку. Зростання фіксує передусім кількісне збільшення параметрів функціонування системи – обсягів виробництва, доходів або ресурсів, і відповідає параметричному рівню змін. Натомість розвиток охоплює як кількісні, так і якісні перетворення та пов'язується зі зміною способів функціонування системи. Він трактується як незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, що відображає загальну форму їхнього руху та взаємозв'язку [19, с. 555].

У класичній економічній теорії Й. Шумпетер пов'язував розвиток із реалізацією «нових комбінацій» виробничих ресурсів [20, с. 63–68], тоді як у сучасних підходах він трактується як багатовимірний процес, що охоплює глибокі зміни соціальної структури, суспільних установок і національних інститутів [21, с. 16]. Узагальнюючи, розвиток можна розглядати як внутрішньо зумовлений процес кількісних і якісних змін, у ході якого система реалізує власний потенціал і змінює механізми свого функціонування. При цьому розвиток не обов'язково має прогресивний характер, оскільки його результати можуть бути не тільки позитивними. Водночас у разі реалізації розвитку у його прогресивній формі він проявляється у вдосконаленні механізмів функціонування соціально-економічної системи [22].

Більш глибокі зміни проявляються на рівні внутрішньої конфігурації системи. Зокрема, структурні зміни відображають перерозподіл елементів системи та зміну їх співвідношення, що в економічному контексті проявляється у трансформації галузевої структури виробництва та зайнятості [23, с. 3–15]. Такі зміни є більш глибокими, ніж параметричні (зростання) чи функціональні (розвиток), однак вони відбуваються в межах наявної інституційної логіки системи.

Подальший рівень поглиблення змін пов'язаний із модернізацією та адаптацією, які відображають оновлення механізмів функціонування системи та її пристосування до нових умов. Модернізація (від. *moderne* – новітній) в широкому сенсі означає процес надання минулому не властивих йому сучасних рис або

удосконалення, поліпшення, оновлення об'єкта, приведення його у відповідність новим вимогам [24, с. 776]. Вона передбачає впровадження нових технологій, організаційних практик та інституційних рішень, тоді як адаптація трактується як процес пристосування системи до зовнішніх впливів і змін середовища. У цьому випадку змін зазнають технологічні, організаційні або інституційні механізми діяльності і не обов'язково охоплюють суспільство як цілісність, часто проявляючись на рівні окремих секторів або інституційних підсистем. Зазначені процеси дозволяють системі реагувати на нові виклики без радикальної перебудови її фундаментальних структурних засад.

Найбільш глибоким типом змін є трансформація, яка означає системну перебудову суспільної системи, що охоплює її базові елементи, взаємозв'язки та принципи функціонування. У науковій літературі трансформація трактується як фундаментальна зміна соціально-економічної системи, яка передбачає перебудову її структур і моделей взаємодії: світоглядних установок, владних відносин, соціальних структур, інфраструктури та технологій [3–4]. У цьому розумінні вона відрізняється від поступових або часткових перетворень, які не змінюють принципу функціонування системи.

Саме тому в історичному розвитку до трансформацій зазвичай відносять переходи між основними типами суспільних систем: зокрема, перехід від аграрного до індустріального суспільства або від індустріальної до постіндустріальної фази суспільного поступу. Класичним прикладом такого процесу є описаний К. Полані перехід до ринкової економіки, який він визначив як «велику трансформацію», підкреслюючи, що формування саморегульованого ринку означало перебудову всієї системи суспільних відносин, оскільки економіка вперше стала організуючим принципом суспільного життя [25, с. 79]. У науковій літературі середини ХХ ст. зазначені процеси переважно

інтерпретувалися в межах модернізаційної парадигми становлення індустріального суспільства. Проте таке трактування є методологічно обмеженим, оскільки фактично йшлося не про поступове оновлення системи, а про її глибоку перебудову, тобто про суспільну трансформацію. Подальші дослідження засвідчили відсутність універсальної траєкторії модернізації: у концепції «множинних модерностей» С. Ейзенштадт показує, що різні суспільства формують власні інституційні конфігурації сучасності, поєднуючи модернізаційні процеси з історично сформованими культурними та соціальними структурами [26]. Зазначене дозволяє чітко розмежувати категорії модернізації та трансформації: перша описує процес поступового оновлення та адаптації суспільної системи, тоді як друга фіксує її якісну перебудову та перехід до нового типу розвитку.

Отже, поєднання різних критеріїв класифікації дозволяє розглядати суспільні зміни як багаторівневий процес, у межах якого окремі форми змін – зростання, розвиток, структурні зрушення, модернізація та трансформація – відображають різну глибину впливу на суспільну систему. Такий підхід створює методологічну основу для чіткого відмежування трансформаційних процесів від менш глибоких форм суспільної динаміки (табл. 1).

Отже, суспільна трансформація – це глибока системна перебудова суспільства, що охоплює всі його ключові підсистеми – економічну, політичну, соціальну, культурну тощо – і призводить до зміни базових принципів функціонування, механізмів координації та моделей суспільної взаємодії, набуваючи масштабного, цивілізаційного характеру, на відміну від поступових або часткових змін.

Розуміння сутності та характеристик суспільних трансформацій, а також їх відмінностей від інших типів змін створює методологічну основу для з'ясування природи постіндустріальних трансформацій суспільства.

Таблиця 1

Ієрархія різних форм суспільних змін за критерієм глибини їхнього впливу на суспільну систему

Рівень і тип змін	Сутнісна характеристика змін	Зміна принципу функціонування системи	Типові прояви
Параметричний рівень (зростання)	Кількісні зміни окремих параметрів системи без зміни способу її функціонування	Ні	Зростання ВВП, обсягів виробництва
Функціональний рівень (розвиток)	Поєднання кількісних і якісних змін, що змінюють механізми функціонування та використання ресурсів	Частково	Впровадження нових технологій, нові комбінації факторів
Структурний рівень (структурні зміни)	Перерозподіл елементів системи та зміна її внутрішньої структури без зміни базових принципів	Ні	Зміна структури економіки, зайнятості
Інституційно-функціональний рівень (модернізація, адаптація)	Оновлення механізмів функціонування та їх пристосування до нових умов	Здебільшого ні	Індустріалізація, цифровізація, реформи
Системний рівень (трансформація)	Фундаментальна перебудова системи, що змінює базові принципи організації та координації	Так	Перехід до індустріального та постіндустріального суспільства

Джерело: сформовано автором на основі узагальнення [3–7]

Аналіз сучасної наукової літератури свідчить, що поняття «постіндустріальні трансформації» використовується порівняно рідко і в більшості досліджень не має чітко сформульованого визначення. Як правило, воно застосовується як аналітичний опис процесів структурних змін, що супроводжують перехід до постіндустріального суспільства.

Так, у сучасних емпіричних дослідженнях економічної динаміки країн Східної Азії Н. Канг та Ш. Чжань використовують це поняття для характеристики довгострокових структурних змін економіки, які проявляються у зростанні ролі сектору послуг, поширенні цифрових технологій та автоматизації виробництва, а також у розширенні участі жінок в економічній діяльності, що змінює структуру зайнятості та соціальну організацію праці. Сукупна дія цих процесів, на думку авторів, формує нову конфігурацію економічного розвитку, характерну для постіндустріальної стадії [8]. Водночас формальна дефініція цього поняття в роботі відсутня, а його зміст розкривається через аналіз окремих системних змін.

Подібний підхід простежується і в роботах українських дослідників. Зокрема, у статті Е.В. Прушківської та ін. постіндустріальні трансформації інтерпретуються як довгостроковий процес переходу від індустріальної економіки до економіки, що базується на інформації та знаннях, і який супроводжується змінами у структурі виробництва, зайнятості та соціальної організації. Ключовою рушійною силою таких змін визначаються проривні технології, що зумовлюють подальші соціально-економічні та інституційні зрушення [9]. Водночас і в цьому випадку поняття використовується радше як опис сукупності відповідних змін, ніж як формалізована теоретична категорія.

Отже, поняття постіндустріальних трансформацій в сучасній науковій літературі використовується переважно як описове позначення процесів переходу до постіндустріального суспільства для фіксації окремих проявів структурних змін, модернізації або деіндустріалізації, а не як самостійна аналітична категорія. Саме тому доцільним є формулювання узагальненого визначення постіндустріальних трансформацій, яке дозволяє концептуально впорядкувати різні прояви цих процесів і розглядати їх не лише через зміни в економічній системі, а, відповідно до принципів синергетики та системного підходу, у контексті аналізу цілісної суспільної системи.

Починаючи з 1960–1970-х рр., у працях Д. Белла, А. Турена, а згодом М. Кастельса та Е. Тоффлера, формується теоретичне підґрунтя для аналізу глибинних суспільних змін, пов'язаних із переходом від індустріальної до постіндустріальної фази суспільного поступу. У межах цих підходів дослідження зосереджувалося на характеристиках нового типу суспільства, що формується в результаті відповідних змін, узагальнення яких дозволяє виокремити ключові риси постіндустріальних трансформацій.

- По-перше, це домінування знання як базового ресурсу суспільного розвитку, що визначає інноваційну динаміку та стає основою економічної і

соціальної влади [13, 15].

- По-друге, зміщення структури економіки у бік сфери послуг і знаннєсних видів діяльності, що супроводжується зниженням ролі матеріального виробництва [13].

- По-третє, трансформація соціальної структури, зокрема, зростання ролі професійно-технічних і креативних груп, для яких визначальним ресурсом є рівень знань і компетентностей [14].

- По-четверте, формування нових технологічних основ суспільства, пов'язаних із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і мережевих форм організації суспільних зв'язків [15].

- По-п'яте, зростання динамічності та турбулентності суспільного розвитку, зумовлене прискоренням технологічних змін і ускладненням суспільних процесів [16].

Водночас важливо підкреслити, що зазначені риси не є повністю сформованими характеристиками фази постіндустріалізму. Вони відображають радше тенденції і контури змін, які лише поступово проявляються в сучасних суспільствах, оскільки процес постіндустріальних трансформацій залишається незавершеним і проявляється нерівномірно у різних країнах і сферах суспільного життя. Саме тому, на нашу думку, подальший аналіз доцільно здійснювати через дослідження проявів постіндустріальних трансформацій у розрізі окремих підсистем суспільства, що дає змогу виявити компоненти, які під впливом цих зрушень зазнають найбільших змін.

В економічній сфері, яка виступає матеріальною основою постіндустріальних змін, трансформації нової фази суспільного розвитку набувають найбільш виразного характеру. Вони проявляються не лише у впровадженні провідних технологічних інновацій, а й у зміні самої логіки функціонування економіки та її галузевої структури. Сучасні дослідження фіксують, що економічне зростання дедалі більше визначається темпами технологічного розвитку, накопиченням знань і масштабами інвестицій у людський капітал та інноваційну діяльність [27, с. 3–5].

У технологічному вимірі сучасне суспільство стикається радше не з черговим етапом технологічного прогресу, а з переходом до принципово нової конфігурації виробничої основи, що відповідає зміні техно-економічної парадигми розвитку [28]. Механічні та енергетичні засоби праці, які визначали логіку індустріальної доби, відходять на другий план, поступаючись інтелектуально-цифровим технологіям, що формуються в межах Четвертої промислової революції [29]. Зазначене суперечить логіці індустріальних технологій, побудованих за принципом вертикально інтегрованих, відносно ізольованих виробничих вузлів. У результаті така вертикальна організація трансформується у складні мережеві структури, функціонування яких визначається внутрішньою логікою взаємодії елементів, що відповідає принципам мережевого суспільства [15].

У культурно-ціннісній площині постіндустріалізм супроводжується глибинною структурною

перебудовою базових форм суспільної взаємодії. В ньому посилюється суспільна роль особистої свободи, якості життя, гендерної рівності, самовираження особистості, самоцінності людського життя, унікальності людського капіталу та інших цінностей. Постіндустріальні реалії свідчать, що коли суспільство досягає вищого рівня добробуту, матеріальні стимули діяльності відходять на другий план, а на перше місце висуваються культурні цінності, що визначають людський розвиток.

Постіндустріальні трансформації характеризуються зміною і самого механізму формування норм і правил. В індустріальну фазу суспільного розвитку вони були побудовані ієрархічно, за вертикаллю влади: держава, церква і громада визначали правила поведінки, а індивід лише їх успадковував. В епоху постіндустріалізму під впливом розвитку ІКТ норми формуються горизонтально: в мережевих спільнотах. Вказане сприяє виникненню ефекту різноманітних нормативних світів: одне й те саме правило чи норма, а також відповідна до них поведінка можуть бути прийнятними в одній соціальній групі і неприйнятними в іншій. З одного боку, вказані тенденції сприяють зростанню свободи особистості, можливостей її самореалізації, спрощенню процесу пошуку однодумців, а з іншого – норми стають менш стабільними, що породжує ще більшу соціальну диференціацію та меншу консолідацію всередині суспільства.

Інститут державної влади в постіндустріальну епоху слабшає, натомість підсилюється роль наднаціональних інститутів стандартизації, цифрового регулювання та обігу даних, а також потужних корпоративних структур з їхніми технічними стандартами та корпоративними протоколами. Як показує Г. Тойбнер: в епоху постіндустріалізму формується глобальне право без держави, коли дані, професійні стандарти та корпоративні кодекси замінюють державні закони й національну юрисдикцію [30]. Яскравим прикладом нових глобальних правових норм виступає Загальний регламент захисту персональних даних ЄС (General Data Protection Regulation, GDPR), який використовується вже далеко за межами Європейського Союзу.

Постіндустріалізм створює середовище, коли цифрові медіа набувають ролі каналів зв'язку не тільки всередині суспільних груп, але й на рівні «суспільство – держава». В цих умовах зростає прозорість дій влади і органів управління, підвищується рівень демократизації суспільства. Електронні петиції, відкриті консультації, регуляторні платформи, а також децентралізовані автономні організації (DAO) створюють нові форми колективного ухвалення рішень. Відповідно, постіндустріалізм створює нову логіку управління суспільними процесами, яку М. Кастельс у своїй теорії мережевого суспільства описує його як форму організації та координації на базі мереж [15].

Цифрові технології формують новий клас наднаціональних правових інститутів, у яких юридичний ефект закладений у самій архітектурі коду. За логікою, яку окреслює К. Шваб, технологічні системи дедалі частіше виконують нормативні функції, інтегруючи

певні правила у власні технічні структури [29]. Як наголошує Л. Лессіг: у цифровому середовищі код фактично функціонує як закон, а тому регулювання суспільних процесів дедалі більшою мірою визначається архітектурою технологічних систем [31].

Аналіз тенденцій, що проявляються в епоху постіндустріалізму у сфері взаємодії людини і екосистеми, також висвітлює певні протиріччя. З одного боку, новітні технології розкривають нові можливості для ресурсо-еколого-енергозбереження, а з іншого – породжують нові екологічні виклики і суперечності. Так, новітніми тенденціями постіндустріалізму виступають безвідходні моделі виробництва. За таких умов усе більшої актуальності набуває політика зеленого переходу, що проявляється не просто як технічне вдосконалення виробництва, а як повна структурна перебудова всього його технологічного принципу. Відповідно, поступово зростає попит на екологічні компетенції, зміцнюються регуляторні стандарти, зростає роль екологічного моніторингу.

У той же час постіндустріалізм підкріплює й протилежні тенденції, формують інші протиріччя: цифрові технології, які базуються на використанні дата-центрів і глобальних цифрових мереж, потребують все більше електроенергії і рідкісних ресурсів. Крім того, їх масове використання сприяє продукуванню і накопиченню електронних відходів. Зазначені тенденції актуалізують врахування екологічного чинника при формуванні майбутніх моделей розвитку, тобто узгодження економічних і екологічних інтересів та посилення відповідальності суспільства за екосистему планети.

Узагальнення проведеного аналізу дає підстави розглядати постіндустріальні трансформації як структурний зсув, співмірний із промисловою революцією. Системний огляд економічних, соціальних, політичних, культурних та інших трансформацій дає змогу окреслити зміст цієї категорії як багатовимірного процесу становлення нового суспільного устрою. У межах індустріальної фази домінують матеріально-виробничі фактори – праця, капітал, земля, виробничі відносини, а також пов'язані з ними інституційні та соціальні регулятори. Відповідно, механізм їх впливу має переважно ресурсно-економічний характер: нова конфігурація суспільного устрою формується через перерозподіл факторів виробництва, зміну виробничих відносин і коригування макроекономічних пропорцій.

Натомість у постіндустріальній фазі відбувається якісне зміщення у природі самих факторів суспільних трансформацій: визначальними стають знання, інформація, дані та цифрові технології. У цьому випадку фактори вже не обмежуються впливом на виробничу сферу, а безпосередньо змінюють принципи організації суспільства. Їхня дія реалізується через інші механізми – не стільки через перерозподіл матеріальних ресурсів, скільки через перерозподіл інформації, контроль над даними, трансформацію способів суспільної координації та прийняття рішень. Зазначене свідчить, що суспільні зміни відбуваються не після економічних зрушень, а паралельно і одночасно у всіх підсистемах – економічній, соціальній, політико-правовій,

соціокультурній тощо.

Звідси випливає ще одна принципова відмінність: індустріальні фактори забезпечують переважно структурні трансформації, тобто зміну галузевої структури, форм зайнятості, співвідношення між секторами економіки; постіндустріальні ж зумовлюють системні трансформації, оскільки змінюють не лише структуру, а й самі механізми суспільної взаємодії, розподілу влади та формування рішень. У цьому сенсі відбувається перехід від трансформацій, що розгортаються через матеріальне виробництво, до трансформацій, що розгортаються через знаннево-інформаційні процеси, які самі відтворюються і посилюються в ході суспільного розвитку.

В сучасних умовах постіндустріалізму формується цілісний трансформуючий механізм, що функціонує як зв'язка «наука – знання – інформація – технології/технологічні інновації». У межах цієї взаємодії наука виступає джерелом нових знань, інформація надає їм упорядковану, доступну та прикладну форму, технології ж, через інновації, забезпечують їхню практичну матеріалізацію. У результаті ці елементи формують інтегрований масив знанневих ресурсів, який забезпечує продукування, передачу та реалізацію нових господарських рішень у соціально-економічній системі, і саме ця зв'язка забезпечує здатність системи до постійного оновлення та виступає безпосереднім механізмом суспільних трансформацій в епоху постіндустріалізму.

Дослідження ключових параметрів постіндустріальних трансформацій та їхніх базових чинників, а також врахування змісту категорій «постіндустріалізм» і «суспільні трансформації», формують підґрунтя для категоріального оформлення синтезуючого поняття постіндустріальних трансформацій. Так, постіндустріальні трансформації, з нашого погляду, – це глибока системна перебудова суспільства, що розгортається у фазі постіндустріалізму та пов'язана з формуванням нових принципів організації суспільної системи, за яких знанневі фактори – наука, знання, інформація та технологічні інновації – не лише ініціюють ці перетворення, а й у процесі власного безперервного відтворення та самопосилення стають одночасно рушійною силою й визначальною характеристикою нового етапу суспільних змін.

Запропоноване визначення виходить за межі традиційного трактування постіндустріальних трансформацій як сукупності структурних, модернізаційних чи адаптаційних змін, оскільки в ньому фіксується комплексний характер суспільних змін. Окрім того, воно дозволяє уникнути редукції постіндустріальних трансформацій до окремих сфер чи секторів суспільної системи. Важливим також є те, що у запропонованому визначенні акцент переноситься з результативних проявів трансформацій на внутрішній механізм їх розгортання. Йдеться про виявлення принципово відмінної від індустріальної логіки суспільних змін, в межах якої знанневі фактори набувають системоутворювального характеру.

Ключовою відмінністю запропонованого підходу до визначення постіндустріальних трансформацій є

розкриття механізму внутрішнього самопосилення знанневих факторів, які розглядаються не лише як джерело трансформаційних суспільних зрушень, а як такі, що у процесі власного відтворення здатні до кумулятивного нарощування, формуючи замкнений цикл «генерація – поширення – посилення». У цьому сенсі вони виступають одночасно і причиною, і внутрішнім драйвером подальших суспільних змін, що принципово відрізняє постіндустріальні трансформації від індустріальних, в яких домінували екзогенні або ресурсно зумовлені фактори суспільного розвитку.

Відзначимо також, що у запропонованому підході постіндустріальні трансформації розглядаються як незавершений процес, що розгортається в межах постіндустріальної фази суспільного розвитку, що дозволяє відійти від статичного опису «постіндустріального суспільства» та зосередити увагу на динаміці його формування.

Висновки. Узагальнення отриманих результатів дозволяє вийти за межі формального опису постіндустріальних суспільних змін. Передусім принципово важливим є те, що проведене розмежування різних типів суспільної динаміки дозволяє уникнути методологічного змішування змін різної глибини. Вказане означає, що трансформація перестає трактуватися як посилений варіант розвитку або модернізації і набуває власного змісту як системна перебудова, пов'язана зі зміною принципів функціонування суспільства. У практичному вимірі це відкриває можливість більш точної діагностики характеру змін: відокремлення тих процесів, які можуть бути врегульовані в межах наявних інституційних форм, від тих, що потребують їх перегляду або трансформації.

Особливого значення набуває розкриття механізму постіндустріальних трансформацій, який формується через взаємодію науки, знань, інформації та технологічних інновацій. Якщо в індустріальній фазі суспільного розвитку визначальну роль відігравали матеріальні фактори виробництва, то в постіндустріальних умовах провідного значення набувають знанневі ресурси. Водночас їх роль не обмежується ініціюванням змін: знанневі фактори мають здатність до постійного відтворення і накопичення, унаслідок чого вони підсилюють власний вплив на суспільну динаміку. Зростання обсягів знань і розширення сфер їх застосування сприяють появі нових технологічних рішень, що, у свою чергу, стимулює подальше продукування знань. У результаті формується замкнений цикл взаємопов'язаних процесів, який зумовлює прискорення темпів суспільних змін. Водночас така динаміка призводить до посилення розриву між швидкістю технологічних змін та здатністю інституційного середовища до їх своєчасного засвоєння і регулювання.

Отримані результати створюють методологічну основу для подальшого аналізу постіндустріальних трансформацій, зокрема їх вимірювання та виявлення інституційних механізмів адаптації суспільства до технологічних змін, що дозволяє використовувати їх при розробці стратегій соціально-економічного розвитку в умовах постіндустріалізму.

Декларація щодо використання інструментів штучного інтелекту. У процесі підготовки статті було використано інструмент генеративного штучного інтелекту ChatGPT (OpenAI, версія GPT-5.3, 2026) виключно для технічних цілей, зокрема для уточнення перекладу англійської аотації та допомоги в оформленні списку використаних джерел відповідно до вимог

ДСТУ 8302:2015. Інструменти штучного інтелекту не використовувалися для формування наукового змісту статті, отримання результатів дослідження, їх інтерпретації чи формулювання висновків. Автор несе повну відповідальність за наукову коректність, точність і цілісність представлених результатів.

Список використаних джерел:

1. Pylypenko H., Fedorova N., Lytvynenko N., Pylypenko Yu. Breakthrough technologies of social transformations: devising an identification methodology. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2025. Vol. 2. No. 13 (134). Pp. 15–27. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2025.326555>
2. Пилипенко Г.М., Федорова Н.Є., Казимиренко О.В. Соціально-економічний розвиток суспільства через призму синергетичної парадигми. *Економічний вісник ДВНЗ НГУ*. 2017. № 2(58). С. 9–16.
3. Oxford English Dictionary. Online edition. Oxford University Press. URL: <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=transformation>
4. Шайгородський Ю. Поняття «трансформація» як інструмент аналізу соціальних змін. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2010. № 4. С. 52–58
5. Feola G. Societal transformation in response to global environmental change : A review of emerging concepts. *Ambio*. 2015. Vol. 44(5). Pp. 376–390. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13280-014-0582-z>
6. O'Brien K. Global environmental change II : From adaptation to deliberate transformation. *Progress in Human Geography*. 2012. Vol. 36(5). Pp. 667–676. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309132511425767>
7. Folke C., Carpenter S., Walker B., Scheffer M., Chapin T., Rockström J. Resilience thinking : Integrating resilience, adaptability, and transformability. *Ecology and Society*. 2010. Vol. 15(4). Article 20. DOI: <https://doi.org/10.5751/ES-03610-150420>
8. Kang N., Zhan S. Is inclusive growth still possible with post-industrial transformation? Emerging evidence from East Asia in a historical institutionalist perspective. *Competition & Change*. 2026. Vol. 30(1). Pp. 3–10. DOI: <https://doi.org/10.1177/10245294251392409>
9. Prushkivska E.V., Pylypenko Y.I., Tkachuk A.M., Pylypenko H.M., Los V.O. Post-industrial transformations of society and their impact on the employment structure. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2025. No. 5. Pp. 177–187. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2025-5/177>
10. Федорова Н.Є. Фактори розвитку науки під впливом еволюції суспільства. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія економіка*. 2012. Т. 20. Вип. 6/3. № 10/1. С. 249–254
11. Федорова Н.Є. (2015). Перспективи трансформації інформаційного суспільства в економіку знань. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 3. С. 28–32. URL: <http://global-national.in.ua/vipusk-3-2015/325-fedorova-n-e-perspektivi-transformatsiji-informatsijnogo-suspilstva-v-ekonomiku-znan>
12. Shao Y., Yang Z., Yang T. (2023). The road to post-industrialization transformation in developing countries based on weighted Markov and grey correlation theory, using the change in industrial structure in Heilongjiang Province, China, as a case study. *Sustainability*. 2023. Vol. 15(10). Article 8413. DOI: <https://doi.org/10.3390/su15108413>
13. Bell D. *The Coming of Post-Industrial Society : A Venture in Social Forecasting*. New York : Basic Books. 1973.
14. Touraine A. *La société post-industrielle*. Paris: Denoël. 1971.
15. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell. 1996.
16. Toffler A. *The Third Wave*. New York: William Morrow. 1980.
17. Le Poidevin R. Change. In: Craig E. (Ed.). *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London: Routledge. 1998. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780415249126-N006-1>
18. Sztompka P. *The Sociology of Social Change*. Oxford : Blackwell. 1993.
19. *Філософський енциклопедичний словник*. (2002). За ред. Шинкарука В.І.; наук. ред. Озадовська Л.В., Поліщук Н.П. Київ : Абрис. 742 с.
20. Schumpeter J.A. *The Theory of Economic Development : An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*. Cambridge, MA : Harvard University Press. 1934.
21. Todaro M., Smith S. *Economic Development*. 11th ed. Boston : Addison-Wesley. 2011.
22. Пилипенко Г.М., Федорова Н.Є. (2020). Наука як фактор соціально-економічного розвитку суспільства : монографія. Дніпро : НТУ «ДП», 2020. 213 с.
23. Chenery H., Syrquin M. *Patterns of Development 1950–1970*. London : Oxford University Press. 1975.
24. *Словник української мови : в 11 тт.* (1970–1980). АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка. Т. 4. С. 776
25. Polanyi K. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston : Beacon

Press. 1944.

26. Eisenstadt S.N. Multiple Modernities. *Daedalus*. Vol. 129(1). Pp. 1–29. 2000.
27. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (1996). *The Knowledge-Based Economy*. Paris : OECD Publishing. URL: [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(96\)102/en/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(96)102/en/pdf)
28. Perez C. *Technological revolutions and financial capital : The dynamics of bubbles and golden ages*. Cheltenham : Edward Elgar. 2002.
29. Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution*. New York : Crown Publishing Group. 2017.
30. Teubner G. *Global law without a state*. Aldershot : Dartmouth Publishing Company. 1997.
31. Lessig L. *Code and other laws of cyberspace*. New York : Basic Books. 1999.

References:

1. Pylypenko, H., Fedorova, N., Lytvynenko, N., & Pylypenko, Yu. (2025). Breakthrough technologies of social transformations: devising an identification methodology. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, Vol. 2, No. 13(134), Pp. 15–27. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2025.326555>
2. Pylypenko, H.M., Fedorova, N.Ye., & Kazymyrenko, O.V. (2017). Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok suspilstva cherez pryzmu synerhetychnoi paradyhmy [Socio-economic development of society through the prism of the synergetic paradigm]. *Ekonomichnyi visnyk DVNZ NHU*. No. 2(58), Pp. 9–16. [in Ukrainian].
3. Oxford English Dictionary. Online edition. Oxford University Press. Retrieved from: <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=transformation>
4. Shaihorodskiy, Yu. (2010). Poniattia «transformatsiia» yak instrument analizu sotsialnykh zmin [The concept of “transformation” as a tool for analysing social change]. *Education of the region. Political science. Psychology. Communications*, No. 4, Pp. 52–58. [in Ukrainian].
5. Feola, G. (2015). Societal transformation in response to global environmental change : A review of emerging concepts. *Ambio*, Vol. 44(5), Pp. 376–390. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13280-014-0582-z>
6. O’Brien, K. (2012). Global environmental change II: From adaptation to deliberate transformation. *Progress in Human Geography*, Vol. 36(5), Pp. 667–676. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309132511425767>
7. Folke, C., Carpenter, S., Walker, B., Scheffer, M., Chapin, T., & Rockström, J. (2010). Resilience thinking: Integrating resilience, adaptability, and transformability. *Ecology and Society*, Vol. 15(4). Article 20. DOI: <https://doi.org/10.5751/ES-03610-150420>
8. Kang, N., & Zhan, S. (2026). Is inclusive growth still possible with post-industrial transformation? Emerging evidence from East Asia in a historical institutionalist perspective. *Competition & Change*, Vol. 30(1), Pp. 3–10. DOI: <https://doi.org/10.1177/10245294251392409>
9. Prushkivska, E.V., Pylypenko, Y., I., Tkachuk, A.M., Pylypenko, H.M., Los, V.O. (2025). Post-industrial transformations of society and their impact on the employment structure. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, No. 5. Pp. 177–187. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2025-5/177>
10. Fedorova, N.Ye. (2012). Faktory rozvytku nauky pid vplyvom evoliutsii suspilstva [Factors of science development under the influence of societal evolution]. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series Economics*, Vol. 20, Iss. 6/3, No. 10/1, Pp. 249–254. [in Ukrainian].
11. Fedorova, N.Ye. (2015). Perspektyvy transformatsii informatsiinoho suspilstva v ekonomiku znan [Prospects for the transformation of the information society into a knowledge economy]. *Global and national problems of the economy*, No. 3, Pp. 28–32. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/vipusk-3-2015/325-fedorova-n-e-perspektivi-transformatsiji-informatsijnogo-suspilstva-v-ekonomiku-znan> [in Ukrainian].
12. Shao, Y., Yang, Z., & Yang, T. (2023). The road of post-industrialization transformation in developing countries based on weighted Markov and grey correlation theory, taking the change of industrial structure in Heilongjiang Province of China as a case study. *Sustainability*, Vol. 15(10), Article 8413. DOI: <https://doi.org/10.3390/su15108413>
13. Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society : A Venture in Social Forecasting*. New York : Basic Books.
14. Touraine, A. (1971). *La société post-industrielle*. Paris : Denoël
15. Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Oxford : Blackwell.
16. Toffler A. (1980). *The Third Wave*. New York : William Morrow.
17. Le Poidevin R. (1998). Change. In : Craig E. (Ed.). *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London : Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780415249126-N006-1>
18. Sztompka P. (1993). *The Sociology of Social Change*. Oxford : Blackwell.
19. Filozofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. (2002). Edited by Shynkaruk V.I.; scientific editors Ozadovska L.V., Polishchuk N.P. Kyiv : Abrys. 742 p. [in Ukrainian].
20. Schumpeter, J.A. (1934). *The Theory of Economic Development : An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*. Cambridge, MA : Harvard University Press.
21. Todaro, M., Smith, S. (2011). *Economic Development*. 11th ed. Boston : Addison-Wesley.

22. Pylypenko, H.M., & Fedorova, N.Ye. (2020). Nauka yak faktor sotsialno-ekonomichnoho rozvytku suspilstva [Science as a factor of socio-economic development of society]. Dnipro : NTU "DP". 213 p. [in Ukrainian].
23. Chenery, H., & Syrquin, M. (1975). Patterns of Development 1950–1970. London : Oxford University Press.
24. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. (1970–1980). Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Institute of Linguistics; ed. by Bilodid I.K. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 4. P. 776 [in Ukrainian] .
25. Polanyi, K. (1944). The Great Transformation : The Political and Economic Origins of Our Time. Boston : Beacon Press.
26. Eisenstadt, S.N. (2000). Multiple Modernities. Daedalus. Vol. 129(1). Pp. 1–29.
27. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (1996). The Knowledge-Based Economy. Paris : OECD Publishing. Retrieved from: [https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(96\)102/en/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(96)102/en/pdf)
28. Perez, C. (2002). Technological revolutions and financial capital : The dynamics of bubbles and golden ages. Cheltenham : Edward Elgar.
29. Schwab, K. (2017). The Fourth Industrial Revolution. New York : Crown Publishing Group.
30. Teubner, G. (1997). Global law without a state. Aldershot : Dartmouth Publishing Company.
31. Lessig, L. (1999). Code and other laws of cyberspace. New York : Basic Books.

Дата надходження статті: 26.03.2026 р.

Дата прийняття статті до друку: 17.04.2026 р.

Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.05.2026 р.

Стаття поширюється на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License International CC-BY.